

Krščanski navdih je močan. Po krščanskem gledanju je to edina pot k miru. Odpira horizont, v katerem človek, odkrit pred samim seboj v tem, kar je, more ugledati sebe kot tistega, ki je vreden odpuščanja in kot tistega, kateremu je že odpuščeno, da bi tako tudi sam postal zmožen odpustiti. "Studentence močnih, čistih sem željan, // In spet sem vitki vrč za božjo kri, / Gospod, podaril si mi odpuščanje!" Tako, na primer, v sonetnem vencu vzhičeno doživlja osvobajajočo odrešenost pred Bogom na osebni ravni France Balantič. Celo daleč od domovine, v Indiji, pa sanja slovensko spravo pesnik Jože Cukale: "Če po Presernu sreča kriva / prignala naju je do Roga, / pomisliva zdaj, posediva, / kot nama On si odpustiva! In vstal bo red, ves drug, ves nov."

Odpuščam in prosim odpuščanja Marije Stanonik postavlja pomembno vprašanje o nedvomno najbolj temni niansi človeka sredi sveta, o uničevalnosti terorja, ki seže pod vsako ideološko zgradbo. To je vprašanje o človeku, ki si je ustvaril svet, v katerem ne bo mogel preživeti kot človek. Še več, postavlja mi vprašanje, če zmorem odpustiti, se pravi, povrniti ali ne nehati verovati v človeško dostojanstvo tistega ali tistih, ki so ranili, prizadeli, izdali.

Avtorica je knjigo posvetila pokojnemu ljubljanskemu nadškofu in slovenskemu metropolitu Alojziju Šuštarju.

Darinka Slanovec

Jean-Paul Sartre:
Oris teorije čustev
Ljubljana: Študentska
založba (Zbirka Claritas),
2007, 70 str.

Sartrova kratka knjižica *Oris teorije čustev* (1939) je poskus oz. začet fenomenološke psihologije čustev. Gre za zgodnejše Sartrovo delo, ki pa v mnogočem napoveduje misli iz njegove slovite knjige *Bit in nič* (1943) in predstavlja tudi zelo dober uvod vanjo. S knjigo *Oris teorije čustev* je Sartre ponudil temeljno kritiko do tedaj razvitih teorij čustev in hkrati ponudil nov, zanimiv in ploden pristop k razlagi in razumevanju čustev. Osrednje teze njegovega predloga lahko strnemo v naslednje trditve. Čustva so na svet naperjeni doživljaji in so naši strateški načini, kako se spopadamo s težavami oz. preprekami v svetu. Čustva so magijska v smislu, da preko njih želimo oz. poskušamo spremeniti svet (npr. preko strahu ubežati nevarnosti oz. jo odda-

ljiti od sebe, preko žalosti navidezno sploščiti svet naših možnosti ter se umakniti vase) in če nam to ne uspe, na koncu spremenimo sami sebe.

V knjigi Sartre razume fenomenološko psihologijo čustev kot teorijo, ki želi obravnavati čustva celostno oz. v njihovi polnosti. Zato že v uvodnem sestavku naslovljenem *Psihologija, fenomenologija in fenomenološka psihologija* poda temeljno kritiko psihologije svojega časa. Psihologija kot znanost želi izhajati iz izkušnje in pri proučevanju svojega predmeta oz. pojma tega predmeta le-tega ne želi opredeliti ali razumeti vnaprej, temveč šele naknadno, ko je znan njen nabor ugotovljenih dejstev o tem predmetu. Toda vsaka takšna dejstva so za Sartra nebitvena oz. naključna, kajti med njimi ni nobene zveze. Bistvo pa je "nemogoče doseči s kopičenjem nebitvenega". Enaka kritika velja psihologiji tudi pri preučevanju čustev. Čustva se bodo tako psihologu najprej kazala kot neka nova vrsta duševnih doživljajev, o kateri ga mora sedaj poučiti izkušnja. Pri čustvih bo npr. oddelil opazovane telesne odzive, vedenja in stanja zavesti, ter poskušal dognati zakonitosti med njimi. Lahko npr. misli postavi pred čustva, lahko čustva razume kot nekaj, kar sledi telesnemu odzivu oz. stanju ipd. Pri tem pa si bo zastrl pogled na bistvena vprašanja glede narave čustev in, širše, glede narave

človeka. Eno izmed takšnih vprašanj je vezano na proučevanje pogojev za možnosti nekega čustva, tj. ali sama struktura človeške resničnosti omogoča čustva in na kakšen način jih omogoča. Kakorkoli že psihologija pristopa k čustvom, psiholog ne bo *“iskal razlage ali zakonov čustva v splošnih in bistvenih strukturah človeške resničnosti, temveč, nasprotno, v procesu samega čustva, tako da bo čustvo, čeprav bo opisano in pojasnjeno, kot je treba, vedno samo eno izmed dejstev, vase zaprto dejstvo, ki ne bo nikoli omogočilo niti razumeti kaj drugega kot sebe niti prek sebe doumeti bistveno resničnost človeka.”* (str. 11-12).

Omenjene pomanjkljivosti psihologije in psihologizma odpravlja fenomenologija, ki pri izkušnji predvsem poudarja izkušnjo bistev in vrednost v njeni celostnosti ter vezano na človeka v njegovem svetu. Dejstva o človekovem duševnem življenju niso nikoli prvotna, kajti v svoji bistveni strukturi so odziv človeka na svet. Najprej si moramo tako pojasniti ta dva pojma. To ima tudi posledice za preučevanje čustev. Psihologizem odvzame dejstvu o čustvih vsak pomen in šele fenomenologija predstavlja obljubo o vrnitve tega pomena. *“Za psihologa čustvo ne pomeni ničesar, ker ga preučuje kot dejstvo, se pravi tako, da ga odreže od vsega drugega. Čustvo bo torej že od vsega začetka brez pomena, toda če ima vsa-*

ko človeško dejstvo res pomen, je čustvo, ki ga preučuje psiholog, že po naravi mrtvo, nepsihično, nečloveško. Če želimo iz čustva narediti, tako kot fenomenologijo, pravi fenomen zavesti, ga bo treba nasprotno obravnavati, kot da ima najprej pomen. Trdili bomo torej, da čustvo je, samo kolikor nekaj pomeni.” (str. 16). Čustva niso naključna in moramo jih razumeti kot človeško resničnost samo, tj. kot organizirano obliko človeškega bivanja. Na tej podlagi skuša Sartre očrtati fenomenološko psihologijo čustev.

V osrednjem delu knjige Sartre najprej predstavi in poda kritiko klasičnih teorij čustev in psihoanalitične teorije čustev. Izmed klasičnih teorij Sartre najprej napade periferno teorijo, ki v svojem jedru trdi, da so čustva kot stanja zavesti zgolj zavest o fizioloških manifestacijah. Izmed številnih pomanjkljivosti tovrstnih teorij je izpostavljena ta, da zanemarijo čustvo kot organizirano in opisljivo strukturo našega odnosa do sveta. Npr. groza je izjemno močno in neznosno čustveno stanje, ki je ni moč povsem zvesti zgolj na našo zavest o telesnem stanju. Prav tako je nezadostna Janetova teorija, ki čustva razume kot manj prilagojeno ali neprilagojeno oz. neuspešno vedenje. Ko smo soočeni z neko nalogo pred nami in je le-ta pretežavna, da bi jo rešili z višjim, uspešnim vedenjem, “zdrsujemo” v čustvo kot manj prilagojeno ali

nižje vedenje in na ta način sprostim psihično energijo. Janetova težava oz. težave njegove teorije je v tem, da zavrača finalnost, to pa ima za posledico, da ne more razlikovati med bolj ali manj uspešnim oz. višjim in nižjim vedenjem. *“Da bi imelo čustvo psihični pomen neuspeha, mora posredovati zavest in mu podeliti ta pomen, zavest mora kot možnost obdržati višje vedenje in doumeti čustvo prav kot neuspeh v odnosu do tega višjega vedenja. Toda to bi pomenilo podeliti zavesti konstitutivno vlogo, tega pa Janet noče za nobeno ceno.”* (str. 23). Nasploh vse obravnavane klasične teorije čustev spregledujejo omenjeni zavestnost in finalnost čustev.

Psihoanalitične teorije čustev zato sprva bolj obetajo, saj poudarjajo pomen čustev, ki ni enak tem čustvom samim, hkrati pa čustva razumejo kot sredstva, npr. preko katerih lahko simbolično zadovoljimo naše nezavedne težnje in prekinemo neznosno notranjo napetost. Npr. fobija je lahko razumljena kot vedenje, preko katerega se lahko poskušamo izogniti podoživetju travmatičnih spominov; jezo lahko razumemo kot simbolno zadovoljitev seksualnih teženj ipd. Vendar pa psihoanalitične teorije vseeno na poseben način oddeľujejo zavest in pomen od čustev samih. Šele osvojitve določenega tehničnega znanja nam omogoča razkriti to povezavo. Povezava tako ostaja zu-

nanja, ne pa notranja. Sartre odnos lepo oriše s primerom pogorišča. Pepel, ki je ostal na ognjišču v gorah, je seveda posledica človeškega ravnanja in oboje lahko vzročno povežemo. Toda pepel sam ne vsebuje navzočnosti ljudi. Nasprotno velja za povezavo med čustvom in njegovim pomenom ter finalnostjo. *“Čeprav se zavest ustrvarja, ni nikoli nič drugega od tega, kar kaže sama sebi. Če ime torej pomen, ga mora vsebovati v sebi kot strukturo zavesti. To nikakor ne pomeni, da mora biti pomen popolnoma ekspliciten. Seveda obstajajo možne stopnje zgoščenosti in jasnosti. To pomeni samo, da zavesti ne smemo raziskovati od zunaj, kot raziskujemo sledove ognjišča ali tabora, ampak od znotraj, da moramo pomen iskati v njej.”* (str. 33).

Za Sartra čustvena zavest ni najprej refleksivna zavest o tem, npr. da me je strah ali da sem žalosten, temveč nerefleksivna zavest o svetu. Ko me je strah, se bojim nečesa; ko sem žalosten, je to posledica izgube. Čustva imajo svoje predmete in so načini, preko katerih razumevamo svet okoli nas.

Ta svet je svet naših želja, naših potreb in naših dejanj, ki je prepreden z ovirami in pastmi, ki stojijo na poti izbranim ciljem. Zato je ta svet težaven. Čustva lahko sedaj razumemo kot preoblikovanja sveta. *“Kadar začrtane poti postanejo pretežavne ali kadar poti ne vidimo, ne moremo več ostati v svetu, ki je tako zahteven in tako težaven. Vse poti so zaprte, toda kljub temu je treba delovati. Zato poskušamo spremeniti svet, se pravi doživljati ga, kot da odnosov stvari do njihovih možnosti ne bi urejali deterministični postopki.”* (str. 40). Ko me je npr. strah, lahko otrpnem ali se celo onesvestim, in v tem primeru je pasivni strah v vlogi tega, da želi magično spremeniti svet na način, da jaz sam in izvor nevarnosti ne bi bila več skupaj. Odstranim se iz te podobe sveta. Ko sem žalosten in pobit ob izgubi ljubljene osebe, večina možnosti v svetu ostaja zame enako odprtih, spremenile so se zgolj poti oz. načini, na katere jih lahko ureničim. Toda ne želim si teh novih načinov. V tem primeru žalost spreminja podobo sve-

ta okoli mene, zapira mi možnosti oz. ukinja iskanje novih poti s tem, ko se v žalosti zapiram sam vase. V tem smislu je svet čustev magičen, kajti v njem je magičen odnos zavesti do stvari.

Sartrova knjižica *Oris teorije čustev* nam ponuja izjemno zanimivo branje, ki je polno plodnih misli in pogledov na razumevanje narave čustev. Kot kritiko bi lahko izpostavili to, da je Sartre mnogo prepričljivejši, ko gre za opisovanje in razlago negativnih oz. neugodnih čustev, kot sta npr. Žalost ali groza, manj pa pri pozitivnih ali ugodnih čustvih, kot je veselje. Ob prebiranju njegovega opisa se namreč ne moremo znebiti občutka, da pri obravnavi veselja v resnici opisuje določeno stanje vzhičenosti ali manije, ne pa veselja ali radosti. Knjiga je pospremljena tudi s spremno besedo Bojana žalca, v kateri avtor opozori na še nekatere druge teoretske hibe oz. pogojenosti Sartrove teorije ter jo nazorno umesti v širši kontekst fenomenološke misli.

Vojko Strahovnik